

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора наук із соціальних комунікацій,
професора Огар Емілії Ігорівни
на дисертацію ПЕТРЕНКО ОКСАНИ ВАЛЕРІЇВНИ
на тему «**Дитяча книга на теренах України: видавничий і
статистично-обліковий аспекти (друга половина XIX ст. – початок XXI
ст.)**», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за
спеціальністю 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство,
бібліографознавство».

Актуальність теми дослідження. У поданій до захисту дисертації її авторка Оксана Валеріївна Петренко звертається до проблематики, однаково актуальної – що з наукової, що з державницької перспективи, адже без теоретично обґрунтованої й перевіреної практикою системи акумулювання, ідентифікації та зберігання книжкової продукції неможлива ні повна якісна національна бібліографія, що, як відомо, є індикатором не лише стану книговидання, а й інтелектуального й культурного розвою суспільства, ні конкретні наукові процедури, пов'язані з цією особливою об'єктною ділянкою.

Добре знаючи, як й усі дослідники сучасного інформаційно-видавничого потоку, про проблеми з точністю й вичерпністю ретроспективного та поточного обліку видавничої продукції в країні, надто в її «дитячому» сегменті, появу дослідницької праці, присвяченої статистично-обліковим аспектам функціонування дитячої книги – від перших на теренах України спеціально адресованих дітям друкованих видань й до тепер – можна лише вітати.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Соціальну й наукову затребуваність окресленої проблематики, доцільність її опрацювання підтверджено тим фактом, що рецензована дисертація є внеском пані Петренко в опрацювання наукової теми Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Атрибуція та експертиза як складова

НБ У В		
ВХ. №	232	
" 09 "	04	2021 р
Кіл. аркушів	8	

дослідження книжкових та інших бібліотечних пам'яток: основи теорії та практики» (2019–2021 рр.).

Достовірність й обґрунтованість наукових положень, висновків, результатів, оприлюднених в дисертаційній праці О. В. Петренко, забезпечено залученням здобувачкою належної джерельної бази (252 позиції) й системним використанням належного методологічного інструментарію для розв'язання ключових завдань дослідження, зокрема: встановленню, систематизації й коригуванню різноманітного статистичного матеріалу сприяв аналітико-синтетичний метод; виявленню тенденцій розвитку дитячого книговидання – проблемно-хронологічний метод; розкриттю культурно-історичного контексту формування репертуару дитячої книги упродовж окресленого періоду – культурно-історичний метод; дослідженню державного обліку друку дитячих книг в усьому різноманітті його зв'язків, системи критеріїв і пріоритетів – системно-структурний метод.

Наукову новизну дослідження вбачаємо в тому, що в ньому вперше виявлено й систематизовано різноманітну статистичну інформацію щодо випуску української дитячої книги до початку державного обліку друку, що своєю чергою дало змогу визначити низку принципових типологічних параметрів українського дитячого книговидання в певних часопросторових рамках. У роботі вперше виявлено розбіжності між офіційними даними, оприлюдненими Книжковою Палатою України (1946-2019 рр.) та неопублікованими внутрішніми статистичними матеріалами, що уможливило відтворення повніших кількісних та якісних характеристик репертуару дитячої літератури, а також увиразнення оптики оцінки дитячого книговидання в УРСР та в сучасній Україні.

Безсумнівним здобутком роботи є те, що дослідниця запропонувала увести нові критерії сучасного державного обліку книговидавничої продукції, що, на її думку, допоможуть враховувати хронологічну специфіку надходжень обов'язкових примірників до державного архіву друку. У роботі дістала

розвиток проблема методичного обґрунтування вимог точного оформлення видавцями вихідних відомостей конкретного видавничого продукту, від якого залежить їх адекватне місце в національній бібліографії й коректність ідентифікації в інформаційно-видавничому потоці.

Результати дослідження мають науково-теоретичне та прикладне значення. Віднайдені, відкориговані, систематизовані й відкоментовані здобувачкою статистичні дані створюють міцне емпіричне підґрунтя для подальшого поглибленого вивчення історії української дитячої книги, історії державної статистики друку. В освітній перспективі матеріали дослідження можуть використовуватися в курсах з історії та теорії книгознавства, історії видавничої справи, зокрема дитячого книговидання, з історії державного обліку друку тощо.

Обсяг й структура дисертації. Загальний обсяг дисертації становить 272 сторінки, з них основна частина – 196 сторінок (9 авт. арк.), у тому числі 2 фото та 23 таблиці, список використаних джерел, 9 додатків (35 с.). Вмотивована основними завданнями й послідовністю їх розкриття композиція дисертації дала змогу її авторці розкрити в трьох опорних розділах означену в титульній назві ключову проблему та підпорядковані їй питання.

Оцінка змісту дисертації. Викладені у **Вступі** мета й похідні від неї завдання загалом відображають концепцію дисертації, а в підсумку – виявляються розв'язаними. Тут же, відповідно до вимог, означено об'єктно-предметну ділянку дослідження, його хронологічні та географічні параметри, описано методологічну базу, визначено наукову новизну й практичне значення отриманих результатів. Хоча, на наш погляд, концепт «дитяче книговидання» точніше, ніж ««друковані дитячі книги», передає процесуальну семантику обраного об'єкта дослідження.

У **першому розділі** роботи традиційно описано історіографію досліджуваної проблематики (підрозділ 1.1) та масив джерел дослідження

(підрозділи 1.2). Матеріал, викладений в цій частині роботи, засвідчує обізнаність здобувачки з основними положеннями наукових праць, присвячених, передовсім, історії українського дитячого книговидання, соціокомунікаційним та видавничим аспектам функціонування української дитячої книги, а також з поліваріантністю визначень різними науковцями семантики ключового для її дослідження концепту «дитяча книга» (доцільно було б лише означити, яке ж з прокоментованих визначень дослідниця обрала за робоче в своїй роботі).

Тут же ретельно описано різноманітні джерела емпіричного матеріалу, що забезпечують достовірність узагальнених статистичних даних і відповідних спостережень та висновків.

Загалом аналітичний огляд теоретичних джерел підтверджує доцільність здійсненого пані Петренко дослідження, з нього випливає, що окреслена проблема у запропонованому здобувачкою ракурсі не була об'єктом усебічного вивчення.

У **другому розділі** дисертації охарактеризовано три періоди в еволюції системи статистики випуску дитячої книги, випущеної на різних теренах України до початку 1990-х рр. Виходячи з обставин політичного, економічного, культурного характеру, здобувачка слушно виокремлює періоди зародження (середина XIX ст. – 1916 р.); становлення (1917–1945 рр.); сталого розвитку в умовах УРСР (1946–1989 рр.) й кожному присвячує окремий підрозділ.

На особливу увагу в цій частині роботи заслуговують, зокрема, оприлюднені результати системного опрацювання дисертанткою бібліографічної інформації, вміщеної в електронному «Каталозі рідкісних і цінних видань» НБУ імені Ярослава Мудрого, а також у пов'язаних з ним довідково-бібліографічних ресурсах інших українських фондоутримувачів, що у підсумку дало їй змогу узагальнити й систематизувати статистичні відомості щодо хронологічних,

географічних мовних характеристик дитячої літератури, випущеної на різних теренах України упродовж 1842–1916 рр.

Матеріал підрозділів 2.2 і 2.3 присвячено історії становлення державної бібліографічно-статистичної реєстрації видань, тісно пов'язаної з діяльністю Книжкової палати УРСР. На численних деталізованих прикладах з різних звітно-статистичних документів і за допомогою унаочнювальних таблиць дисертантка характеризує основні напрями виявлення оптимально-організаційних форм та відповідних методів статистично-облікової роботи й доходить висновку, що період 1946-1989 рр. був періодом сталого розвитку державної системи статистики друку.

Третій розділ дисертації за логікою розвитку дослідження присвячено тенденціям випуску дитячої літератури та її статистичного обліку упродовж періоду 1991-2019 рр., коли Україна, вже незалежна держава, пройшла вельми складні трансформації в політико-економічній та культурній сферах суспільного життя, коли Книжкова палата України оформилася в державний (повноцінний, а не номінальний) науково-інформаційний центр статистики видань і видавничої діяльності, а поняття «державний облік та статистика» набуло нового сенсу.

У трьох підрозділах роботи здобувачка, узагальнюючи відомості, опубліковані в інших працях й опираючись на власні спостереження, описує актуальні проблеми формування репертуару української дитячої книги, з одного боку, та його відображення у державній статистиці – з іншого.

Відомі у фахових колах «діагнози», як-от: нехтування з боку видавців вимогами Закону України «Про обов'язковий примірник», зокрема порушення термінів його надсилання; суттєве заниження внаслідок цього кількісних показників статистичної інформації; неточне визначення у вихідних відомостях типологічних ознак видання тощо – пані Петренко, володіючи важливою інсайдерською інформацією, підтверджує фактами зіставлення відкритих

опублікованих джерел (щорічних статистичних збірників «Друк України») з неопублікованими (статистичними звітами) й локальними базами даних. Слушно вказує дослідниця й на брак диференційованої за різними типологічними ознаками оцінки якісної структури сучасного інформаційно-книжкового потоку, неадекватне відображення в інформаційних ресурсах Книжкової палати України e-books для дітей від українського виробника тощо.

Не обмежуючись критикою, здобувачка пропонує власні шляхи усунення відзначених недоліків, зокрема через запровадження зведеної таблиці «Надходження дитячих книг різних років випусків до Книжкової палати України» з розробленням нових критеріїв статистичного обліку – «Кількість попередніх років» і «Кількість років запізнення».

Висновки підсумовують основні здобутки дисертаційної праці пані Петренко, загалом корелюють з поставленим завданням, дають змогу оцінити цілісність роботи.

Дисертація О. В. Петренко є самостійним завершеним дослідженням, результати якого пройшли належну й тривалу в часі апробацію. Упродовж 2000-2021 рр. дисертантка оприлюднила їх у виступах на міжнародних та всеукраїнських конференціях й в 25-ти одноосібних публікаціях, з яких 7 у фахових українських, а 3 в зарубіжних виданнях. Серед них дві статті опубліковано у виданнях, індексованих в наукометричних базах даних Web of Science Core Collection та Scopus.

Зміст автореферату дисертації й публікацій ідентичні змісту самої роботи, що оформлена згідно з основними вимогами до такого виду наукових досліджень.

Разом із цим, дисертація не позбавлена й певних недоліків, деякі її положення викликають запитання, а тому потребують роз'яснення під час захисту.

1. Не ясно, з яких причин у підрозділі 1.1 дисертантка детально характеризує наукові джерела, пов'язані лише з одним теоретичним напрямом її дослідження – історичними та сучасними аспектами українського дитячого книговидавання, натомість ресурси, пов'язані з іншим магістральним напрямом дослідження – історією становлення статистики друку та формування її науково обґрунтованої методології, описуються вже в другому розділі роботи. На нашу думку, це порушує цілісність опису загальної теоретичної рамки дослідження.

2. При ознайомленні зі змістом другого розділу впадає в око очевидна диспропорція в обсязі його підрозділів: підрозділ 2.2 посутньо більший за обсяг інших підрозділів. Своєю чергою близько 2/3 обсягу в ньому припадає на доволі розлогий, деталізований екскурс в історію книжкового руху після 1917 р. та формування інституційних, організаційних, науково-методологічних підвалин українського книгознавства, бібліографознавства, державної статистики загалом (с. 77-110), виклад якого варто було б оптимізувати.

3. У підрозділі 3.1 тенденції розвитку дитячого книговидавання та його державного облікування упродовж 1990-2019 рр. описуються одночасно. Зрозуміло, що ці дві ретроспективи тісно взаємопов'язані, однак доцільніше, на нашу думку, було б присвятити їм окремі підрубрики. Це б виструнчило виклад, увиразнивши причинно-наслідкові зв'язки між явищами, дало б змогу уникнути повторів (скажімо, авторка кілька разів вертається до критеріїв, у різні роки застосовуваних Книжковою палатою України для диференціації «видань для дітей та юнацтва» на підкатегорії за соціально-функціональним призначенням та віком читацької аудиторії – як в підрозділі 3.1, так і в підрозділі 3.2).

4. Хотілося б почути думку пані Петренко щодо впливу ідеологічних чинників, командно-адміністративної системи управління народним господарством в СРСР на характер статистики в царині дитячого книговидавання в УРСР? Що забезпечило, за визначенням дослідниці, «сталість» розвитку цієї системи упродовж 1946-1989 рр.? Не можна забувати, що обліку підлягала

продукція доволі обмеженого (порівняно з кількістю суб'єктів сучасного видавничого ринку) кола спеціалізованих («дозволених» республіці) й неспеціалізованих видавництв, тематичні планування й звітна діяльність яких була під постійним цензорським контролем.

5. Чи відомі дослідниці закордонні сучасні теоретико-методологічні та практичні підходи до державного обліку випуску (не лише друку) дитячої видавничої продукції, що довели свою ефективність і могли б бути запозичені для впровадження?

Втім, висловлені побажання та зауваження загалом не впливають на загальну позитивну оцінку роботи Оксани Валеріївни Петренко. Отримані дисертанткою результати вповні розкривають тему дисертації, є важливими для історії й теорії українського книгознавства, мають перспективу подальших досліджень.

Дисертація О. В. Петренко «Дитяча книга на теренах України: видавничий і статистично-обліковий аспекти (друга половина XIX ст. – початок XXI ст.)» за своєю актуальністю, окресленням мети і завдань, новизною, обґрунтованістю висновків повністю відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. зі змінами, внесеними Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р. та № 1159 від 30 грудня 2015 р. стосовно кандидатських дисертацій. Вважаю, що Оксана Валеріївна Петренко заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 27.00.03 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство».

Офіційний опонент:

доктор наук із соціальних комунікацій,
професор, завідувач кафедри ПР та журналістики
Української академії друкарства

Вірає проф. З. І. Огар
завідувач
Ефективність з ННД
Українська А. М.

З. І. Огар